

A feltámadás (újra)értelmezése az ApCsel 1–2-ben

TROMBITÁS MÁRTA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem –
Római Katolikus Teológia Kar, Kolozsvár (RO)
marta.trombitas@stud.ubbcluj.ro

Title: *(Re)Interpretation of the Resurrection of Jesus in Acts 1-2*

Abstract: *Like the other Gospels, Luke describes the resurrection only very briefly. In Acts, however, the Lucan resurrection narrative is subjected to further reflection on what this event means and what follows from it for the emerging church. In this paper, I examine the beginning of Acts (specifically Acts 1:9-11 and 2:14-36) and attempt to explore how it (re)interprets the resurrection narrative of Luke 24. I argue that the author of Luke–Acts conceives and reinterprets Jesus’ resurrection through two key narratives: the story of the Ascension (Acts 1:9-11) and Peter’s sermon at Pentecost (Acts 2:14-36). Luke thus chooses two hermeneutical approaches, one narrative and one rhetorical, to explore the theological depth of the resurrection event. Common to both approaches is that they invoke the authority of Old Testament Scripture, which serves both as evidence of the necessity of Jesus’ transition from earthly to heavenly reality and as an interpretive key to understanding the final chapter of the Gospel.*

Keywords: *Luke–Acts; resurrection; ascension; Peter’s speech; hermeneutics; Old Testament quotations.*

Bevezető

Jézus Krisztus feltámadása a középpontja és alappillére az egész Újszövetségnek: ezt készítik elő és tárják elénk az evangéliumok, és lényegében ezt magyarázzák, valamint az ebből fakadó új élet lehetőségét mutatják be a levelek is (vö. 1Kor 15,17–19; 1Pét 1,3). Ebben a tekintetben az Újszövetség könyvei közül kiemelkedik a lukácsi kettős mű, hiszen a többi evangéliumtól eltérően a Lukács-evangélium feltámadás-leírása nem befejezés, hanem inkább újabb fordulópont, amelyre az Apostolok Cselekedeteinek (ApCsel) az elbeszélései reflektálnak.¹ Az evangélium röviden és tömören írja le a feltámadást, amelyből megtudjuk, hogy Jézus meghalt ugyan, azonban már nincs a sírban, hanem amint előre megmondta, feltámadott a halálból (vö. Lk 24,1–12), és ennek tanúi lehetnek mind az emmauszi tanítványok (vö. Lk 24,13–35), mind pedig az apostolok testülete (vö. Lk 24,36–53). Azonban, hogy miben is áll pontosabban Jézus Krisztus feltámadása, az igazából csupán az ApCsel értelmezésében tárul az olvasó elé.

Jelen tanulmányban az ApCsel nyitányát (pontosabban az ApCsel 1,9–11-et és 2,14–36-ot) vizsgálom, arra fókuszálva, hogy az miként értelmezi (újra) a Lukács-evangélium feltámadás-elbeszélését (Lk 24,1–53). Amint látni fogjuk, az ApCsel szerzője a feltámadás eseményét két, formai szempontból teljesen eltérő elbeszélés beiktatásával világítja meg: 1) a mennybemenetel részletes leírásával (ApCsel 1,9–11), ahol

¹ Lukács történelemszemlélete alapján három nagy korszakot különböztethetünk meg: az Ószövetség korát, Jézus korát és az Egyház korát. Ilyen szempontból az evangélium csak a második korszakot mutatja be, amelynek kiteljesedése az ApCsel által valósul meg az Egyház születésének és kezdeti fejlődésének a leírásával. Vö. CONZELMANN: *Acts of the Apostles*, xlv.

az elbeszélés (a narratíva) részletei és azok ószövetségi vonatkozásai mutatnak rá Jézus feltámadásának a mibenlétére; 2) Péter pünkösdi beszédével (ApCsel 2,14–36), amelyben a beszéd (a retorika) sajátos felépítése és az abba beépített ószövetségi idézetek révén tárul fel a Lk 24 igazi értelme. Lukács tehát két hermeneutikai megközelítést alkalmaz, narratív és retorikai hermeneutikát, amelyeknek közös eleme az Írásokra való explicit vagy implicit hivatkozás, amelyek Jézus feltámadásának megértéséhez az értelmezési kulcsot nyújtják.

1. A feltámadás narratív hermeneutikája: a mennybemenetel elbeszélése

A mennybemenetel elbeszélése az Újszövetség iratai közül a lukácsi kettős műben jelenik meg a leghangsúlyosabban, illetve annak részleteit csupán az ApCsel tárja fel. Mindez nem jelenti azonban azt, hogy a mennybemenetel eseménye csupán Lukács sajátja lenne, ugyanis – habár a többi kanonikus újszövetségi irat nem részletezi a mennybemenetel pontos körülményeit – az eseményre számos utalást találunk. Külön kiemelendők a krisztológiai himnuszok utalásai a páli levelekben, amelyek, mint a korai őskeresztény közösségek homológiái, azaz hitmegvallásai, egyértelműen tanúskodnak a mennybemenetel beágyazódásáról az újszövetségi teológiában (pl. Fil 2,8–11; 1Tim 3,16). Ezenkívül Jézus Krisztus felmagasztalása központi helyet foglal el János evangéliumában is (lásd 3,14; 8,28; 12,32.34), amely összekapcsolja a keresztre feszítés, a feltámadás és a felmagasztalás mozzanatait. A páli levelek többször említik, hogy Jézus a mennyben foglal helyet és onnan fog majd visszatérni (pl. Róm 6,4; 1Tessz 4,16), amelyre a Jelenések

könyvében még több utalást találhatunk (pl. 1,12–18; 3,21; 7,17). Magára az eseményre rövid utalásokat találunk a Zsid 4,14-ben és 1Pét 3,22-ben is, azonban a mennybemenetelt, mint a feltámadást követő eseményt a Lk–ApCsel-en kívül csupán három forrás taglalja: 1) Mk 16,19,² amely az evangélium függelékében (16,9–20) található és valószínűleg későbbi hozzáadás eredménye;³ 2) az újszövetségi iratokon kívül pedig a Barnabás-levél (15,9);⁴ és 3) Péter apokrif evangéliuma (10,41).⁵ Fontos azonban megjegyezni, hogy mindhárom helyen a mennybemenetel bemutatása sokkal szűkszavúbb, mint az ApCsel-ben.⁶

² Mk 16,19: „Az Úr Jézus, miután szólt hozzájuk, fölvetett a mennybe, és ül az Istennek jobbjára felül.” Az ó- és újszövetségi idézetek magyar fordítását a Káldi-Neovulgáta Szentírás-kiadás alapján idézem (Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2019).

³ Mk 16,19 eredetisége vitatott. Vö. MARCUS: Mark 8–16, 1088: „Most scholars agree that 16:9–20 is non-Markan and subscribe to one of three theories: that the original ending has been lost, that Mark was somehow prevented from finishing his Gospel, or that he intended for it to end with the women running away from the tomb on Easter morning, saying nothing to anyone, „for they were afraid” (16:8).”

⁴ Barnabás-levél 15,9: „Ünnepeljük ezért örömmel a nyolcadik napot, melyen Jézus is feltámadt halottaiból, és megjelent, és felment a mennyekbe” VANYÓ: A Barnabás-levél, 128.

⁵ Péter-evangélium 10,38–42: „A katonák ezt látva felébresztették a századost és a véneket (mert ők ott voltak őrizni), amikor elbeszélték mit láttak, ismét látták, hogy három férfi jön ki a sírból, s az egyiket kézen fogva vezeti a másik kettő és követi őket a kereszt, és a kettőnek a feje az égig ért, akit azonban kézenfogva vezettek, annak feje felülmúlta az eget” (ford. VANYÓ: Töredékek a Péter-evangéliumból II, 266).

⁶ Ezekről az utalásokról részletesebben lásd: FITZMYER: The Ascension, 410–416.

1.1 A mennybemenetel-elbeszélés híd szerepe a lukácsi kettős műben

Amint arra már a bevezetőben is utaltam, az ApCsel szoros irodalmi és teológiai összefüggésben áll Lukács evangéliumával. Éppen ezért az ApCsel teológiai súlypontjai az első lukácsi mű alapján érthetők meg. Amint ezt a Lukács-evangélium vége, illetve az ApCsel prólógusa mutatja, az ApCsel nem egy mindentől független új történet, hanem az evangélium folytatása; onnan folytatódik, ahol az evangélium befejeződik. A két mű közötti szoros egységre számos apró részlet utal, amelyet az olvasóknak kell felfedezniük és ezáltal Jézus és az Egyház élete közötti egységet meglátniuk.⁷ A egység eszköze lehet például a szereplők vagy bizonyos események párhuzamba állítása (*synchrisis*), amelyek révén a szerző kiemeli, hogy Isten Lelke ugyanúgy tovább működik az Egyházban is, mint Jézus földi életében.⁸ Azonban az összekötő elemek közül határozottan kiemelkedik a mennybemenetel elbeszélése, amelynek a leírása egyszerre képezi az evangélium zárlatát (Lk 24,50–52) és az ApCsel nyitányát (1,9–11). Ez az esemény jelzi a lukácsi kettős mű szerves összetartozását, ugyanakkor vízvonalaként is szolgál, szimbolikus határvonalat képezve Jézus földi élete és a születendő Egyház missziója között.

Mivel a lukácsi kettős műben a mennybemenetel leírása kétszer is megjelenik viszonylag eltérő formában, az esemény történetisége kapcsán számos nyitott kérdés merült fel a

⁷ Lásd MARGUERAT: *The First Christian Historian*, 45: „The narrative of Luke–Acts does aim to provide a unifying effect at the theological level; but this unity is not announced in the text; it is devolved as a task to the reader who must construct this unity in the course of reading.”

⁸ Ennek eredményeképp például Péter, István és Pál beszédekben és tetteikben hasonló módon lépnek fel, mint Jézus az evangéliumban. Vö. FITZMYER: *The Acts*, 55–56.

kutatástörténetben. Ezek közül az egyik legfontosabb a mennybemenetel időpontja. Míg Lk 24 ezt az eseményt a feltámadás, azaz a hét első napjának estéjére teszi, összhangban a fentebb említett utalások többségével (pl. Mk 16,19 vagy Péter evangéliuma, ahol a mennybemenetel közvetlenül követi a feltámadást), addig az ApCsel elbeszélésében úgy tűnik, hogy a mennybemenetelre csupán a feltámadástól számított negyvenedik napon kerül sor (vö. ApCsel 1,3: „negyven napon át megjelent előttük”). Ennek az ellentmondásnak a feloldására több próbálkozás is történt.⁹ A legelterjedtebb nézet szerint a két mennybemenetel-elbeszélés egymástól függetlenül értelmezendő, és a különbségek annak tudhatók be, hogy a két elbeszélésben más és más teológiai súlypontokat akart a szerző kihangsúlyozni.¹⁰

⁹ Ezek a következők: 1) A Lukács-evangélium egyes kéziratai (az ún. Nyugati szövegcsoport) kihagyják Lk 24,51-et, és így az evangélium Jézus áldásával ér véget, nem ejtve szót a mennybemenetel eseményéről; 2) Egyes értelmezők Lk 24 leírását veszik alapul, azonban a Feltámadott megjelenéseinek a leírása (24,36–43) és a mennybemenetel elbeszélése (24,51) között az ApCsel 1,3 alapján negyven napnak az elteltét tételezik fel (pl. Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás); 3) Mások az ApCsel időrendjét tekintik hitelesnek és Lk 24,50–53-at későbbi betoldásnak tekintik, amely a lukácsi kettős mű szétválasztásakor keletkezett (pl. Lake); 4) Az ApCsel leírását sokan szimbolikus jellegűnek tekintik, beleértve a negyven napot is, így a Lk 24 információját tekintik hitelesnek (pl. Davies); 5) Vannak, akik a különbséget annak tudják be, hogy Lukács csak később, az ApCsel írásakor szerzett tudomást a negyven napos hagyományról (pl. Plummer); 6) Végül az is elképzelhető, hogy Lk 24,51 és ApCsel 1,9–11 két különböző eseményt ír le (pl. Betz). Ezekről a hipotézisekről bővebben lásd: DE JONGE: *The Chronology of the Ascension*, 154–158.

¹⁰ Vö. pl. BOVON: *Luke 3, 404–410*; FITZMYER: *The Gospel According to Luke X–XXIV*, 1588. Az eddig ismert megoldási javaslatokkal szemben, újabban DE JONGE: *The Chronology of the Ascension*, 162–165, arra a következtetésre jut, hogy a mennybemenetel-elbeszélés ugyanazt az eseményt írja le, amelynek az időpontja az őskeresztény hagyománnyal összhangban húsvét napja; így az ApCsel 1,3-ban megjelenő negyven nap és az azalatt

Habár a mennybemenetel időpontját, illetve a Lk 24,50–53 és ApCsel 1,3–11 közötti kapcsolat természetét illetően nincs egyetértés, kétségtelen – mind az ősegyházi homológiák, mind pedig Lk–ApCsel alapján –, hogy a mennybemenetel eseménye teológiai szempontból szervesen összekapcsolódik a feltámadással. Bár az ApCsel 1-ben ez kevésbé nyilvánvaló, a könyv egészében a feltámadás és a mennybemenetel között szoros összefüggés figyelhető meg. Az evangéliumok szemünk elé tárják a Naimi ifjúnak (Lk 7,14–15), Jairus leányának (Lk 8,54–55) vagy Lázárnak (Jn 11,43–44) a feltámasztását, azonban Jézus feltámadásának a hogyanjáról a kanonikus iratokban egyetlen szó sem esik.¹¹ Az ősegyházi kérésgma csupán a feltámadás tényét és a rákövetkező megjelenéseket (vö. pl. 1Kor 15,4–8) tartalmazza. Ezenkívül, mint pl. a Filippi-himnuszban, megjelenik a gondolat, hogy a megalázott és keresztre feszített Jézus visszatér az Atya dicsőségébe, vagy pedig, még konkrétabban, az Ef 4,10-ben a mennybe való felmenés képe („Aki leszállt, az fel is ment, feljebb minden égnél”). A két státus, a keresztre feszített Jézus és az Atya jobbán ülő Jézus közötti kapocs a feltámadás, de azt, hogy a kettő „áthidalása” miként történik, csak Lukács részletezi. Érdekes módon azonban ő sem a feltámadásnak a körülményeit írja le, hanem ehelyett a mennybemenetel hogyanját tárja az olvasók szeme elé.

A lukácsi feltámadás-hermeneutika, amely Jézus feltámadásának egyediségét a mennybemenetel képébe sűríti, a fentebb bemutatott ősegyházi irodalom tükrében ugyan nem tekinthető egyedülállónak, azonban formáját tekintve mindenképp sajátos. A különlegessége abban áll – Fitzmyer szóhaszná-

történt megjelenések a mennybemenetel utáni eseményeket vetítik előre („flash forward”), nem pedig annak bekövetkeztét.

¹¹ Csupán az apokrif Péter-evangélium számol be erről röviden: vö. 9,34–37.

latával élve –, hogy a mennybemenetel elbeszélésével Lukács mintegy „historizálja” a feltámadás teológiáját.¹² Ilyen szempontból a Lk 24 és ApCsel 1 kiegészítik egymást, ugyanis míg a Lk 24 csupán a feltámadásból következő státusváltást foglalja össze (vö. Lk 24,51: „Áldás közben eltávozott tőlük, és fölvetett a mennybe”), addig az ApCsel 1,9–11 narratív és historizáló keretbe önti mindezt.

1.2. A mennybemenetel elbeszélésének ószövetségi képviselője, avagy a feltámadás teológiájának értelmezési kulcsa

Mindkét mennybemenetel-leírásban (Lk és ApCsel), de különösen az ApCsel 1,9–11-ben, hangsúlyos szerepet kapnak a teológiai töltetű szimbolikus gesztusok, amelyek többségének ószövetségi forrása van. A Lk 24,50–51-ben a mennybemenetelt, pontosabban a mennybe felvitelt (ἀνεφέρετο; *passivum divinum*), az áldás motívuma kíséri. Ez az áldás összekapcsolja a jelenetet az Ószövetség emlékeztető áldásaival (Ter 1,28; 9,1; 12,1–3; 48; MTörv 33), sőt, mi több, a kezek felemelése a jézusi áldást a papi áldás kontextusába helyezi (vö. Szám 6,22–27; Sir 50).¹³ Szimbolikus töltetű ez a tipologikus kapcsolat: az ószövetségi párhuzamos helyektől eltérően az áldás nem Izrael népének szól, hanem az apostoloknak és általuk a rájuk épülő Egyháznak.

¹² Vö. FITZMYER: The Ascension, 421–425. Hozzá hasonlóan lásd még: MAILE: The Ascension in Luke-Acts, 44–48; 55–58.

¹³ Vö. BOVON: Luke 3, 410–413.

Ez a szimbólumrendszer mintegy előkészíti az ApCsel 1,9–11 hermeneutikai keretét, ahol Jézus mennybemenetele¹⁴ ugyancsak az ószövetségi szakaszok fényében tárja fel az igazi értelmét.

1) *A helyszín*: Először is, fontos kiemelni, hogy míg Lk 24 a mennybemenetel helyszínét csupán Betániához kapcsolja (24,50), addig az ApCsel pontosabban meghatározza ezt a helyet – Jézus az Olajfák hegyéről tér vissza az Atyához.¹⁵ Ez a helyszín az Ószövetségben Jahwe (az Úr) távozásának és visszatérésének (parúziájának) a helye: Ez 11,23-ban itt hagyja el az Úr dicsősége (*kēḥôd yhw̄h*) a Szent Várost,¹⁶ hogy majd Zak 14,4 szerint a végső napokban ugyanezen a helyszínen visszatérhessen.¹⁷ Ilyen értelemben az ApCsel mennybemenetel-elbeszélése világossá teszi, hogy Jézus Krisztussal maga az Isten dicsősége szállt le a földre, amely – bár most ebben a formában eltávozik –, majd a végső időkben ugyanilyen dicsőségesen vissza fog térni.¹⁸

2) *A mennybemenetel „látása”*: A másik fontos szimbolikus gesztus, amelynek ugyancsak ószövetségi gyökerei vannak, az a tény, hogy az apostolok „látták” a mennybemenetelt.¹⁹ Ez

¹⁴ Itt már az ἐπαίρω és az ἀναλαμβάνω igék passivum alakjait használja a szerző.

¹⁵ Lásd ApCsel 1,12: „Ekkor visszatértek Jeruzsálembe a hegyről, amelyet Olajfák hegyének hívnak, s amely Jeruzsálem mellett egy szombatnapi járásra van.”

¹⁶ Ez 11,23: „Az Úr dicsősége pedig fölemelkedett a város belsejéből, és megállt azon a hegyen, amely a várostól keletre van.”

¹⁷ Zak 14,4: „Lábával azon a napon az Olajfák hegyére áll, ami Jeruzsálemtől keletre van; és az Olajfák hegye a közepén kelet és nyugat felé meredek nagy völgyre hasad, és a hegynek fele északra és fele délre szakad.”

¹⁸ Vö. Bovon: Luke 3, 410.

¹⁹ ApCsel 1,9: „Miután ezeket mondta, a szemük láttára (βλεπόντων αὐτῶν) felemelkedett, és felhő takarta el a szemük elől”; ApCsel 1,10: „S miközben nézték (ἀτενίζοντες ἦσαν) őt, amint az égbe ment, íme, két férfi állt meg mellettük fehér ruhában.” ApCsel 1,11: „Így szóltak:

a különös részlet, amely négy (!) alkalommal is kihangsúlyozásra kerül, összekapcsolja a jelenetet a 2Kir 2,1–18-cal, amely Illés mennybevitelét és prófétai hatalmának Elizeusra szállását mutatja be. A szöveg kihangsúlyozza, hogy Elizeus csupán akkor kapja meg Illés lelkének a kétharmadát, azaz az elsőszülött örökségét, ha „látja”, miként ragadtatik el a próféta.²⁰ A 2Kir 2,12 kiemeli, hogy Elizeus valóban szemtanúja volt ennek az eseménynek, és így Illés próféta lelkének kétharmada is rászállhatott.²¹ Az ApCsel 1,9–11-ben erre a motívumra építve ugyancsak kihangsúlyozódik, hogy az apostolok szemtanúi voltak a mennybemenetel eseményének, és így az Egyház Jézus Krisztus küldetésének jogos, mondhatni „elsőszülött” örököse és folytatója. Mindez tökéletesen beleilleszkedik a lukácsi kettős mű teológiai narratívájába, aminek az egyik fő kérdése, hogy Isten miként van jelen a világban. Míg erre a kérdésre a válasz az evangéliumban maga Jézus Krisztus földi élete és tevékenysége, addig a feltámadást és mennybemenetelt követő időszakban, az ApCsel narratívája szerint, az Egyház veszi át ezt a szerepet.²²

»Galileai férfiak, miért álltok és néztek ([ἐμ]βλέποντες) az égbe? Ez a Jézus, aki felvétellett mellőletek, úgy jön el ismét, ahogy az égbe felmenni láttátok (ἐθεάσασθε)«.

²⁰ Vö. 2Kir 2,9–12a: „Amikor aztán átmentek, azt mondta Illés Elizeusnak: »Kívánj valamit, amit akarsz, hogy megtegyek neked, mielőtt elvesznek engem tőled.« Azt mondta erre Elizeus: »Kérlek, legyen a lelkedből kétszeres osztályrész rajtam.« Ő azt felelte: »Nehéz dolgot kértél: mindazonáltal, ha majd látsz engem (im-tir'ê 'ōlī), amikor elvesznek engem tőled, meglesz neked, amit kértél; ha azonban nem látsz, nem lesz meg.« Miközben így mendégéltek, s menet közben beszélgettek, íme, egy tüzes szekér tüzes lovakkal elválasztotta őket egymástól, s Illés felment a forgószéllel az égbe. Amikor ezt Elizeus látta (we'elīšo' rō'ē), kiáltott: »Atyám, atyám, Izrael szekere és szekérvezetője!«

²¹ Az Illés–Jézus és Elizeus-apostolok párhuzamról lásd részletesebben: ZWIEP: Asumptus est in caelum, 323–349.

²² Vö. POWELL: Introducing the New Testament, 161–165; 207–208.

2. A feltámadás retorikai hermeneutikája: Péter pünkösdi beszéde

Péter pünkösdi beszéde (ApCsel 2,14–36) az Apostolok Cselekedetét átszövő beszédek közül (lásd pl. 3,12–26; 7,2–53; 13,16–47) az első,²³ amelyben Péter apostol az Írások alapján magyarázza a pünkösdi Lélek-kiáradás és a feltámadás ószövetségi hátterét.²⁴ Amint Christian Blumenthal nemrégiben rámutatott, Péter pünkösdi beszéde nemcsak az ApCsel-ben foglal el meghatározó helyet mint nyitóbeszéd, hanem a lukácsi kettős mű egészében is. Ugyanis a beszéd több szempontból is hozzájárul az evangélium és az ApCsel narratív és krisztológiai egységéhez, többek között azért, hogy az ősegyház igehirdetésének a κύριος-át az evangéliumban megismert Jézus alakjával teocentrikus szempontok alapján is összekapcsolja.²⁵

Péter beszéde az ApCsel tanúsága szerint az ősegyház első „prédikációja”. Az apostol ajkán felcsendülő örömhír összefoglalja a keresztény tanítás magját: Isten feltámasztotta, Úrrá és Messiássá tette a megfeszített Jézust, most pedig kiárasztotta a Szentlelket minden emberre (ApCsel 2,32–33.36). Ennek nemcsak a jelenlévők lehetnek tanúi, hanem tanúsítja és alátámasztja mindezt már az Ószövetség is. Fontos megjegyeznünk, hogy a szöveg egyértelműen a lukácsi szerkesztés nyomait tükrözi, ez azonban nem jelenti azt, hogy a beszéd pusztán a lukácsi teológia Péter ajkára adott lenyomata lenne.²⁶

²³ Az Apostolok Cselekedetében összesen 28 beszéd található. Ezek listáját lásd: FITZMYER: *The Acts*, 104.

²⁴ A beszédek jelentőségéről és azok retorikai funkciójáról az Apostolok Cselekedetében lásd: KUCICKI: *The Function of the Speeches*.

²⁵ BLUMENTHAL: *Die Pfingstpredigt des Petrus*, 76–100.

²⁶ Vö. FITZMYER, *The Acts*, 248–249. Fontos azt is megjegyezni, hogy egy történet elbeszélésénél maguk az ókori történészek is gyakran adtak különböző beszédeket a szereplők szájába, ezzel is hozzájárulva a be-

2.1. A pünkösdi beszéd irodalmi és teológiai sajátosságai

Az ApCsel 2,14-ben Péter mint a Tizenegy szószólója lép elő és magyarázza a csodálatos és ugyanakkor érthetetlen pünkösdi eseményt (ApCsel 2,1–13).²⁷ Miközben elutasítja a vádat, hogy a látottak a képzelet (részegség) szüleményei, megragadja az alkalmat, hogy hirdesse a Jeruzsálemben összegyűlt zsidó zarándokok előtt a krisztusi örömhírt: ami történt nem más, mint a próféciák beteljesedése és a Szentlélek munkája. A történet valóságának alátámasztásaként Joel próféta szavait idézi. Az idézett szakaszt kérügmaticus igehirdetés követi, melynek középpontjában Jézus áll: az embert, aki által Isten csodákat és jeleket művelt a nép körében, a zsidók „törvénytelen” (ἀνομος) kezekre adták és megölték. Mindez azonban Isten tervének a részét képezi, mert Ő az, aki feltámasztotta Jézust a halálból. Ennek alátámasztására Péter két zsoltárrészletet idéz (Zsolt 16,8–11; 132,11), amelyeket Krisztusra vonatkoztat. A 34. versben folytatja, megerősíti a korábban megfogalmazott érvelését, melyet a Zsolt 110,1 idézésével támaszt alá (vö. 2,34–35). Akárcsak néhány mondattal korábban, itt is krisztologikus értelmet nyer az ószövetségi szövegrészlet. A 36. versben, mintegy a beszéd csúcspontjaként és összefoglalásaként, Péter Úrnak (κύριος) és Krisztusnak (Χριστός), azaz Messiásnak nevezi a feltámadt Jézust, aki halála és feltámadása révén szabadulást, megváltást szerzett a népnek.²⁸

mutatott esemény sajátosságainak a szemléltetéséhez. Így a lukácsi eljárást teljesen összhangban van a korabeli gyakorlattal (Vö. BURKETT: *An Introduction to the New Testament*, 288).

²⁷ A pünkösdi ünnepének teológiai jelentőségéről a Második Szentély korában lásd DUNN: *Beginning from Jerusalem*, 160–164.

²⁸ A beszéd részletes elemzését lásd: BARRETT: *The Acts of the Apostles*, 127–157; CONZELMANN: *Acts of the Apostles*, 18–21; FITZMYER, *The Acts*, 247–263.

Ami a beszéd szerkezetét illeti, tartalmi szempontból a következő strukturális elemeket lehet elkülöníteni: bevezetés, befejezés, igehirdetés, ószövetségi idézetek.²⁹ Ha jobban szemügyre vesszük a beszéd ezen komponenseit, megfigyelhetjük, hogy a beszéd, a bevezetés–befejezés keretén belül, három egymással párhuzamosan felépített részre tagolható, amelyek mindegyikében két „alapelem” azonosítható: igehirdetés, ami meghatározza a rész tematikáját, tartalmi súlypontját (A¹, A², A³), és az ezt alátámasztó ószövetségi idézet (B¹, B², B³). Ha az egyes szerkezeti elemeket tartalmi szempontból vizsgáljuk, megfigyelhető, hogy az első rész középpontjában a Lélek áll, hiszen közvetlenül a pünkösdi eseményre vonatkozik (A¹, B¹), a második rész erőteljesen teocentrikus viszonylatban Krisztusra összpontosít (A², B²), míg a harmadik részben Isten, Krisztus és a Lélek együtt jelenik meg a szövegben (A³, B³). Megemlítendő továbbá – különösen az ószövetségi idézetek tekintetében –, hogy a második rész a legkidolgozottabb, mivel ott az Írásokon alapuló alátámasztás két egymást kiegészítő részből tevődik össze (2,25–28.29–31).

Bevezetés: 2,14

- I. A¹ Igihirdetés: 2,15–16 – Lélek
 B¹ Ószövetségi idézet: 2,17–21 – a pünkösdi esemény magyarázata
- II. A² Igihirdetés: 2,22–24 – Krisztus, Isten
 B² Ószövetségi idézet: 2,25–28. (29–31) – krisztológiai értelmezés
- III. A³ Igihirdetés: 2,32–33 – Krisztus, Isten, Lélek
 B³ Ószövetségi idézet: 2,34–35 – teológiai tetőpont

Befejezés: 2,36 – Konklúzió

²⁹ Vö. FITZMYER: *The Acts*, 249.

2.2. Péter pünkösdi beszédének ószövetségi idézetei, avagy a feltámadás teológiája az Írások alapján

Péter pünkösdi beszédét olvasva első pillantásra úgy tűnik, hogy nagy mennyiségű, önkényesen kiválasztott ószövetségi idézettel állunk szemben, amelyek inkább csak színesítik Lukács érvelését, mintsem eredeti gondolatokat tárnának fel. Az (ószövetségi) Írásokra való hivatkozásnak azonban nagyobb jelentősége van az Újszövetségben, mint amekkorát a mai olvasók tulajdonítanak neki.

A TaNaK (Tóra – Nebiim/Próféták – Ketubim/Írások), valamint annak a görög fordítása, a Septuaginta (LXX), mellett, hogy a korabeli zsidó és keresztény exegézis alapját képezte, a hellenizmus korában történelmi példák (*παραδείγματα/exempla*) forrásul is szolgálhatott,³⁰ amelyek nélkülözhetetlenek voltak egy meggyőző retorikai beszéd sikerességéhez.³¹ Ezért a kérügmát tartalmazó részek után (2,15–16.22–24.32–33) az ApCsel az ószövetségi Írások tekintélyére hivatkozik, hogy megszólítsa mind az Írások helyes értelmezését kereső zsidókat, mind pedig a meggyőző (történelmi) példákkal alátámasztott érvelést igénylő pogányokat.³² Az Írások tekintélyére való hivatkozás tehát egy elengedhetetlen lépés a bizonyítás folyamatában, legyen szó bármilyen összetételű hallgatóság-ról. Mivel pedig az ApCsel beszédei gyakran hivatkoznak az

³⁰ Vö. HENZE: *A Companion to Biblical Interpretation*; LONGENECKER: *Biblical Exegesis in the Apostolic Period*, 6–35.

³¹ Lásd erről ARISZTOTELÉSZ: *Retorika*, 1.9.40: „A példák a legmegfelelőbbek a vitabeszédekhez, mivel a jövőbeli eseményeket a múltbeli események alapján ítéljük meg” (saját fordítás BARLETT: *Aristotle’s Art of Rhetoric*, 46. alapján).

³² Az Írások értelmezéséről és használatáról az első századi zsidóság és kereszténység körében bővebben lásd NOVAKOVIC: *Raised from the Dead*, 7–67.

Írásokra, úgy tűnik, hogy a szentírási érvelés hatékonynak bizonyulhatott a korabeli zsidó-hellén környezetben.

A következőkben az ApCsel 2,14–36-ban idézett ószövetségi szövegrészleteket veszem görcső alá, amelyek újabb megvilágításba helyezik a Lukács 24 feltámadás-elbeszélését.³³ Péter beszédét (ApCsel 2,14–36) egyesek két részre tagolják: egy úgynevezett „pütkösi beszédre” (2,14–21) és egy „feltámadási beszédre”.³⁴ Ez a felosztás azonban nem veszi figyelembe a két rész közötti szoros egységet, a pütkösi eseményeknek és Jézus feltámadásának a teológiai összefonódását, ami a beszéd végén (2,32–35) teljesen nyilvánvalóvá válik. Ezért a következőkben a fentebb körvonalazott szerkezet alapján három részre osztva vizsgálom az ószövetségi idézeteket, rámutatva, hogy az idézetek révén Jézus feltámadása miként nyer újabb és mélyebb értelmet Péter mindenkori hallgatósága számára.

³³ A konkrét idézetek mellett ószövetségi utalásokkal is találkozhatunk, azonban a vizsgált szövegrészletben csak az idézetek vizsgálatára szorítkozom. Péter pütkösi beszédében a következő ószövetségi (nem szó szerinti) utalások jelennek meg: ApCsel 2,24 – 2Sám 22,6; Zsolt 18,6; Zsolt 116,3, valamint ApCsel 2,29 – 1Kir 2,10. Az ApCsel 2,30 („Mivel azonban ő próféta volt, és tudta, hogy Isten esküvel fogadta meg neki, hogy az ő utódaiból ül majd valaki a trónjára”) elsősorban a Zsolt 132,11-re utal („Igaz esküt tett az Úr Dávidnak s azt nem másítja meg: »Ágyékod gyümölcsét ültetem királyi székedbe.”). Ez a gondolat azonban az Ószövetségben máshol is megjelenik (lásd pl. 2Sám 7,12: „Amikor ugyanis letelnek napjaid, s aludni térsz atyáidhoz, felemelem utánad ivadékokat, aki ágyéködből származik, s megszilárdítom királyságát”), ezért inkább tekinthető utalásnak, mint egyértelmű idézetnek.

³⁴ Ezt a felosztást a 2,14 és 2,22-ben lévő bevezető formulákra alapozzák: ἄνδρες Ἰουδαῖοι καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ πάντες és Ἄνδρες Ἰσραηλίται (lásd pl. Novakovic: Raised from the Dead, 198). Azonban fontos megjegyezni, hogy hasonló formulával találkozunk a 2,29-ben is (vö. Ἄνδρες ἀδελφοί), amit ilyen alapon egy új egységnek kellene tekintünk. Vö. Novakovic: Raised from the Dead, 198.

2.2.1. ApCsel 2,17–21

A pütkösi események magyarázatát Péter Joel próféta szavait (Jo 3,1–5) idézve nyitja meg:

¹⁷És ez lesz az utolsó napokban – mondja az Úr –, kiárasztom Lelkemet minden emberre; akkor fiaitok és leányaitok profétálni fognak, ifjaitok látomásokat látnak, öregjeiteknek pedig álomlátásaik lesznek. ¹⁸Szolgáimra és szolgálóimra kiárasztom Lelkemet azokban a napokban, és profétálni fognak. ¹⁹Csodákat fogok tenni odafönn az égen és jeleket lenn a földön, vért, tüzet és füstpárát. ²⁰A nap sötétséggé fog változni, a hold pedig vérré, mielőtt eljön az Úrnak nagy és nyilvánvaló napja. ²¹És ez fog történni: mindaz, aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözüül.

A Joel-idézet alapjául a Septuaginta szolgál, azonban mindjárt az elején módosítást figyelhetünk meg. Míg Joelnél az események „ezek (a dolgok) után” (μετὰ ταῦτα) történnek, Péter beszédében az „utolsó napokban” (ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις), eszkatologikus jelleget kölcsönözve ezáltal a proféciónak.³⁵ Ez a fajta eszkatologikus hangnem szokatlan az ApCsel-ben, ugyanis Péter második beszédén (ApCsel 3,19–21) kívül kevés ilyen utalás van a lukácsi kettős műben. Amint James Dunn rámutat, a végső idők ilyenfajta aktualizálására itt azonban mégis sor kerülhetett, mert a feltámadás és a Lélekkiradás, mint eszkatologikus jelek, ezt itt lehetővé, sőt szükségessé tették.³⁶ Láthatjuk tehát, hogy habár Péter beszédének a kiindulópontja

³⁵ Ugyanakkor, Lukács teologizálja, isteni autoritással látja el a proféciát, amikor beilleszti a Joelnél nem szereplő „mondja Isten” (λέγει ὁ θεός) kifejezést. Vö. FITZMYER: The Acts, 252.

³⁶ DUNN: Beginning from Jerusalem, 166: „This sense of realized hope (realized eschatology) may well, of course, reflect Jesus’ own claims regarding the already-present activity of God’s kingly rule. But almost certainly it would have been stimulated by the twin events which the disciples had now experienced – the evidence of endtime resurrection

a pünkösdi csoda, ez az esemény és a beszéd maga Jézus feltámadásának az újdonságából táplálkozik, és teológiai szempontból arra reflektál.

A 17. vers második részében a Lélek kiárasztásának három következményéről olvasunk: prófétálás (προφητεῦσουσιν), látomás (ὁράσεις ὄψονται) és álomlátás (ἐνυπνίοις ἐνυπνιασθήσονται).³⁷ Az ApCsel-ben felcserélődik azonban az álmokat álmodó vénnek és a látomásokat látó ifjak sorrendje: az ószövetségi idézettől eltérően először az ifjak kerülnek említésre, ezáltal is kihangsúlyozva a fiatalok fontosságát, a megújulás szellemét, ami a feltámadás és a Lélekkíadás újdonságából egyenesen következik. A 18. vers tovább tágitja azok körét, akikre az Úr a Lelkéből áraszt. Az ApCsel szerzője itt is újraértelmezi az idézett szöveget. Joel próféta egyszerűen szolgálókról és szolgálókról beszél, Péter beszédében viszont az Úr szolgálóiról és az Úr szolgálóiról olvasunk (ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου – „szolgáimra és szolgálóimra”). Mindezekkel a „hangsúlyeltolódásokkal” a feltámadás első következménye, a Lélekkíadás és annak megtapasztalt hatásai is más színezetbe kerülnek. A Lélek személyes kapcsolatot hoz létre az Úr és az Egyház tagjai között, akik az ő személyes szolgálóivá és szolgálóivá válnak. Az ifjak hangsúlyozása révén pedig megjelenik az újdonság és az újrakezdés lehetősége, amely Jézus feltámadása után immár teljes valóságában érezhető.

---

having already begun (with Jesus' resurrection), and the evidence of the prophesied Spirit now outpoured”.

³⁷ Első helyen a prófétálás szerepel, ez a 18. versben is megismétlődik (καὶ προφητεῦσουσιν), kiemelve annak fontosságát az ősegyház életében. Az ApCsel-ben viszonylag gyakran találkozunk prófétákkal és a prófétálás jelenségével (vö. 11,27; 13,1; 15,32; 19,6; 21,9,10), ami ugyancsak folytonosságot biztosít az evangéliummal, ahol Jézus prófétaként tűnik fel a nép körében (vö. pl. Lk 4,25; Lk 24,19).

A második részben (19–21. versek) a Lélek kiáradásának kozmikus kísérőelemeiről olvashatunk. Joel prófétánál olvasunk, hogy az Úr csodákat fog művelni az égen és a földön, az ApCsel-ben azonban az ég és a föld közötti különbség az ἄνω és a κάτω határozószók beillesztése által jobban kifejeződik. A két szférának az elhatárolása azáltal is megmutatkozik, hogy az ApCsel elkülöníti az égben és a földön végbevitt csodákat (τέρατα, vö. Jo 3,3), ugyanis míg az égi csodákra vonatkozóan a τέρατα-t („csodák”), addig a földi csodák kapcsán a σημεῖα-t („jelek”) használja.³⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a σημεῖα a János-evangélium kedvelt kifejezése, amely Jézus földi, szimbolikus értelemmel bíró csodajeleire utal.³⁹ Ezek a csodajelek a további idézetek fényében tehát úgy is értelmezhetőek, mint a feltámadás „jelének” az előkészítői. Következésképpen a Joel-idézet lukácsi értelmezése, habár egy, a feltámadás eseménye utáni valóságra utal (jelesül a Szentlélek kiáradására), szoros összefüggésben áll azokkal a csodákkal és jelekkel (lásd a többes szám használatát), amelyek Jézus földi életében valósultak meg.⁴⁰ Péter apostol beszédében a Joel prófétától kölcsönzött idézet zárómondata egyben az idézet

³⁸ Ez a formula („csodák és jelek”) az Ószövetségben a prófécia hitelességének a kifejezésére szolgál: lásd pl. MTörv 13,2; MTörv 34,11a (vö. DILLON: Az Apostolok Cselekedetei, 244).

³⁹ Az itt megjelenő csodák és jelek a vér (αἷμα), a tűz (πῦρ) és a füstpára (ἀτμίς καπνοῦ). Ezek a képek Joel prófétánál valószínűleg egy csata vagy egy háború képeire utalnak (vö. Ez 38,22). Egyes exegéták szerint (pl. CRENSHAW: Joel, 167–168) a füstpára vulkánkitörésre is utalhat (pl. Én 3,6).

⁴⁰ Fontos kiemelni, hogy Péter beszédében az Úr napját előre jelző természeti jelenségek nem apokaliptikus jellegűek, hanem inkább a jelen események külső körülményeit tükrözik. Vö. FITZMYER: The Acts, 253. Az idézet zárlata leírja, amint a nap elsötétül, a hold pedig vérré, vagyis vörös színűvé változik. Az ApCsel 2,20, a Septuaginta szövegével egybehangzóan az Úr „nagy” és „fenséges” (ἐπιφανῆ) napjáról, míg a héber szöveg (Jo 3,4) „nagy” és „félelmetes” (nôrâ) napról beszél.

csúcspontját is jelenti. Az üdvösség az Úr segítségül hívásával kapcsolódik össze. A $\pi\alpha\varsigma\ \delta\varsigma$ („mindenki, aki”) használata kihangsúlyozza az üdvösség lehetőségének egyetemességét. Így az idézett szövegrészlet nemcsak a pünkösdi csodának ad szkripturisztikus alapot, hanem előkészíti a feltámadt Jézus Úrként és Messiásként való meghirdetését is.⁴¹

2.2.2. ApCsel 2,25–28

A pünkösdi események magyarázata és a krisztológiai téma előkészítése után, az ApCsel 2,25–28-ban Péter egy Dávidnak tulajdonított zsoltárrészlet (Zsolt 16,8–11 [15,8–11 LXX]) idézésével támasztja alá, hogy ami történik, az mind egy előre meghirdetett isteni terv része:

²⁵Magam előtt látom az Urat mindenkor, mert jobbomon áll ő, hogy meg ne inogjak. ²⁶Ezért örövend a szívem, és ujjong a nyelvem, sőt testem is békében nyugszik el, ²⁷mert nem hagyod lelkemet az alvilágban s nem engeded, hogy Szented rothadást lásson. ²⁸Megmutatod nekem az élet útját, és színed előtt örömmel töltesz el engem.

Az idézet teljesen megegyezik a Septuaginta szövegével, amely viszont helyenként eltér az eredeti héber szövegtől. A görög $\pi\rho\omicron\omicron\rho\omega\mu\eta\nu$ („[előre] láttam”) a héberben $\text{šiwwī\textit{t}ī}$ („tettem”), a $\gamma\lambda\omega\sigma\acute{\alpha}\ \mu\omicron\upsilon$ („nyelvem”) $k^e\textit{b}d\acute{\i}$ („dicsőségem”), az $\epsilon\pi\ \acute{\epsilon}\lambda\pi\acute{\iota}\delta\iota$ („reménységben”) $\text{lā}\textit{b}e\textit{t}a\textit{h}$ („biztonságban/-nak”), valamint a $\delta\iota\alpha\phi\theta\omicron\rho\acute{\alpha}$ („romlás”) a $\text{šā}\textit{h}a\textit{t}$ („lyuk, gödör”). Az esetek többségében a konkrét héber kifejezéseket absztrakt fogalmakkal helyettesíti a fordító, hiszen ez közelebb állt a görög olvasóhoz.

⁴¹ Vö. FITZMYER: The Acts, 254.

A péteri beszéd megragadja ezeket az absztrakt fogalmakat és Jézus feltámadásának bizonyosságaként használja.⁴² A zsoltár képi világa tehát a feltámadás metaforájaként szolgál, amit a 27. vers az $\epsilon\iota\varsigma\ \acute{\alpha}\delta\eta\nu$ („alvilágba”), a $\tau\omicron\nu\nu\ \acute{\omicron}\sigma\iota\omicron\nu\ \sigma\omicron\upsilon\upsilon$ („szentedet”) és a $\delta\iota\alpha\phi\theta\omicron\rho\acute{\alpha}\nu$ („romlást/rothadást”) szavak révén explicit módon is kifejezésre juttat. Az a tény, hogy a zsoltár értelmezésének ez az aspektusa meglehetősen kevés figyelmet kap az érvelésben feltehetően azzal magyarázható, hogy a hallgatóság számára nem megütőköző, talán nem is újdonság, hogy a zsoltár a feltámadásra utal. A központi kérdés a beszédben idézett zsoltárrészlet kapcsán nem is annyira a feltámadás ténye, sokkal inkább a zsoltárban leírt személy kiléte. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezen a ponton Péter érvelésének nem az a célja, hogy Jézusra vonatkoztassa a 16. zsoltárt, hanem hogy megmutassa, a szöveg a Messiásról beszél. Csak miután megállapította, hogy Dávid a Messiás feltámadásáról prófétált, említi meg Péter, hogy Jézus feltámadása beteljesíti a zsoltár szavait (32. v.), így értelemszerűen ő a Messiás.⁴³

2.2.3. ApCsel 2,34–35

Ebben a részben Péter a Zsolt 110,1-et (az LXX-ben 109,1) idézi:

³⁴Szólt az Úr az én Uramnak: Jobbom felől foglalj helyet, ³⁵amíg én ellenségeidet lábad zsámolyává teszem.

A 110. zsoltár királyzsoltár, amelyben a zsoltáros egy isteni üzenetet ad át urának, vagyis a dávidi dinasztíából származó

⁴² Vö. DILLON: Az Apostolok Cselekedetei, 245.

⁴³ Vö. NOVAKOVIC: Raised from the Dead, 201.

királynak, annak koronázásakor vagy koronázási évfordulóján.⁴⁴ Beszédében Péter a feltámadás fényében Krisztusra vonatkoztatja ezeket a szavakat. Érvelése kapcsolódik az ApCsel 2,29-ben megkezdett gondolatmenethez, azaz Dávidra nem vonatkozhat a zsoltár, hiszen – bár tudunk az Ószövetségben olyanokról, akiket Isten „elvitt”, magához ragadott (pl. Hénoch, vö. Gen 5,24; Illés, vö. 2Kir 2,11) – ő nem ment fel az égbe: „meghalt, eltemették, és sírja a mai napig itt van nálunk” (ApCsel 2,29b). A lukácsi értelmezés alapján tehát egy Dáviddal egyenrangú személyre, az ő utódjára kell vonatkoztatni ezt a kijelentést, aki az ApCsel 2,30 szerint ugyanazon a trónon ülhet, vagyis ugyanabban a méltóságban részesülhet, mint Dávid maga.⁴⁵ A péteri értelmezés ezen is túlmutat, amikor Jézusnak az Isten jobbára való felmagasztalására vonatkoztatja a zsoltárrészletet. Az ószövetségi idézet messianisztikus értelmezése a következetes érvelés által válik lehetségessé, ugyanakkor figyelemreméltó az a terminológiai kapcsolat is, amelyet az ApCsel szerzője a „jobb”, „jobbod” kifejezés által a két zsoltár között megteremt.⁴⁶ Ezáltal a különböző kontextusú zsoltárok tartalmát egyazon téma köré csoportosítja, ami nem más, mint Jézus Krisztus felemelkedése a földi valóságból a mennybe, amelyet a mennybemenetel elbeszélése az előző fejezetben narratív módon már bemutatott.

⁴⁴ Vö. KSELMAN: Zsoltárok könyve, 835.

⁴⁵ Hogy az ősegyházban Krisztusra vonatkoztatták ezeket a szavakat, jól bizonyítja a Zsolt 110,1 többszörös előfordulása az Újszövetségben: vö. Mk 12,36; Lk 20,42; Mt 22,44; Zsid 1,13.

⁴⁶ NOVAKOVIC: Raised from the Dead, 204–207.

Összegzés

A feltámadás eseményéről az evangéliumok mindegyike beszámol, azonban annak „hogyanjáról”, magyarázatáról és értelmezéséről nem olvasunk. Az első tanúk, az apostolok, látták és hittek; a feltámadás csodája azonban mélyebb reflexiót igényelt, hiszen János evangéliumából tudjuk, hogy „még nem értették ugyanis az Írást, hogy fel kell támadnia a halálból” (Jn 20,9). Ezt az értelmezési folyamatot kezdi el az ApCsel, amely reflektál a feltámadásra, illetve annak szkripturisztikus alapot biztosítva magyarázza, hogy mit is jelent lényegében Jézus feltámadása az Írások szerint. Jelen tanulmányban az ApCsel 1,9–11-ben alkalmazott narratív, illetve a 2,14–36-ban megfigyelhető retorikai hermeneutikát vizsgáltam, amelyek egymást kiegészítve értelmezik a Lk 24-ben leírt feltámadás-eseményt, nem egyetlen összefüggő érvelést nyújtva, hanem különböző szempontokból megvilágítva azt. Ezáltal a feltámadás nem egy lezárult, megmagyarázott esemény, hanem olyan valóság, amelyre újból és újból reflektálni lehet és kell. A szerző által alkalmazott kettős értelmezési stratégia a kezdet, amely megnyitja az utat az ApCsel feltámadás-hermeneutikájához. Mindkét értelmezési mód az Írásokra épít, így kiemelkedően fontos szerepük van az ószövetségi idézeteknek és utalásoknak, amelyek nélkül az ApCsel feltámadás-értelmezése alap nélküli lenne.

Irodalomjegyzék

- BARRETT, C. K.: *The Acts of the Apostles. Preliminary Introduction and Commentary on Acts I–XIV* (International Critical Commentary), Edinburgh 1994.
- BARLETT, R. C.: *Aristotle's Art of Rhetoric*, Chicago 2019.
- BLUMENTHAL, C.: Die Pfingstpredigt des Petrus – Ihr Beitrag zur Etablierung Jesu als Protagonisten der Apostelgeschichte und zur konzeptionellen Einheit des lukanischen Doppelwerkes, in *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 109 (2018) 76–100.
- BOVON, F.: *Luke 3. A Commentary on the Gospel of Luke 19:28–24:53* (Hermeneia; ford. J. Crouch), Minneapolis 2012.
- BURKETT, D.: *An Introduction to the New Testament and the Origins of Christianity*, Cambridge 2002.
- CONZELMANN, F.: *Acts of the Apostles. A Commentary on the Acts of the Apostles* (Hermeneia; ford. J. Limburg – A. T. Craabel – D. H. Juel), Philadelphia 1987.
- CRENSHAW, J. L.: *Joel. A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible 24C), New Haven – London 2008.
- DILLON, R. J.: Az Apostolok Cselekedetei, in R. E. Brown – J. A. Fitzmyer – R. E. Murphy (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár II: Az Újszövetség könyveinek magyarázata*, Budapest, 2003, 229–294.
- DUNN, J. D. G.: *Beginning from Jerusalem* (Christianity in the Making 2), Grand Rapids – Cambridge 2009.
- FITZMYER, J. A.: *The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible 31), New Haven – London 2008.
- FITZMYER, J. A.: The Ascension of Christ and Pentecost, in *Theological Studies* 43 (1984) 409–440.
- FITZMYER, J. A.: *The Gospel According to Luke X–XXIV. Introduction, Translation, and Notes* (Anchor Yale Bible 31), New Haven – London 2008.
- HENZE, M. (szerk.): *A Companion to Biblical Interpretation in Early Judaism*, Grand Rapids, 2012.
- DE JONGE, H. J.: The Chronology of the Ascension Stories in Luke and Acts, in *New Testament Studies* 59 (2013) 151–171.
- KSELMAN, J. S. – BARRÉ, M. L.: Zsoltárok könyve, in R. E. Brown – J. A. Fitzmyer – R. E. Murphy (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár I: Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Budapest 2002, 803–845.

- KUCICKI, J.: *The Function of the Speeches in the Acts of the Apostles: A Key to Interpretation of Luke's Use of Speeches in Acts* (Biblical Interpretation Series 158), Leiden 2018.
- LONGENECKER, R.: *Biblical Exegesis in the Apostolic Period*, Grand Rapids 1999.
- MARGUERAT, D.: *The First Christian Historian. Writing the 'Acts of the Apostles'* (Society for New Testament Studies: Monograph Series 121; ford. K. McKinney – G. J. Laugherly – R. Bauckham), Cambridge 2004.
- MAILE, J. F.: The Ascension in Luke–Acts, in *Tyndale Bulletin* 37 (1986) 29–59.
- MARCUS, J.: *Mark 8–16. A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible 27A), New Haven – London 2009.
- NOVAKOVIC, L.: *Raised from the Dead According to Scripture. The Role of Israel's Scripture in the Early Christian Interpretations of Jesus' Resurrection* (Jewish and Christian Texts in Contexts and Related Studies Series 12), London – New York 2012.
- POWELL, M. A.: *Introducing the New Testament. A Historical, Literary, and Theological Survey*, Grand Rapids 2009.
- VANYÓ L. (ford.): A Barnabás-levél, in Vanyó L. (szerk.): *Apostoli atyák*, Budapest 1988, 117–130.
- VANYÓ L. (ford.): Töredékek a Péter-evangéliumból II, in Vanyó L. (szerk.): *Apokrifek*, Budapest 1988, 264–268.
- ZWIEP, A. W.: Asumptus est in caelum: Rapture and Heavenly Exaltation in Early Judaism and Luke-Acts, in F. Avemarie – H. Lichtenberger (szerk.): *Auferstehung – Resurrection. The Fourth Durham-Tübingen Research Symposium Resurrection, Trasfiguration and Exaltation in Old Testament, Ancient Judaism and Early Christianity* (WUNT 135), Tübingen 2001, 323–349.